

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті порушено проблему дослідження глибини розгортання семантичних структур релігійних лексем, зафіксованих сучасними словниками. На прикладі здійсненої словникової каталогізації значень церковнослов'янїзму агнець вироблено рекомендації для вдосконалення сучасного лексикографічного представлення подібних запозичень з уточненнями мотивації біблійних вживань та розвідок словотвірної-етимологічної праслов'янського гнізда. Обґрунтовано думку, що для фіксування оновлень українського релігійного лексикону, крім вивчення його сучасного функціонування, надзвичайно важливим є врахування походження лексичних одиниць та біблійних значень за всіма сучасними українськими перекладами Святого Письма.

Ключові слова: лексикографія, біблійний лексикон, семема, семантична ознака, релігійна сфера.

Постановка проблеми. Сучасні словники української мови прагнуть до якомога повнішого відображення змін, що відбуваються в лексичній системі української мови на початку нового тисячоліття. З цією метою вітчизняна лексикографія зорієнтована "на охоплення всіх стилістичних пластів і літературних жанрів, де функціонує українська мова" [1: 3], в результаті чого укладання нових словників ХХІ ст. ґрунтується на широкій джерельній базі, зокрема й біблійній. Тому останні тлумачні словники, на відміну від СУМ-11², збільшують кількість одиниць релігійної лексики (напр., в СУМ-11 словотвірне гніздо з ядром *алілуя* налічує 3 компоненти (*алілуя*, *алілуйщик*, *алілуйщина*), у ВТССУМ – уже 5 (додано *алілуйний*, *алілуйко*), у СУМ-20 – 6 (додано *алілуйський*)), поновлюють "призабуті" лексеми (напр., *алілуйко*), уводять нові лексичні одиниці (напр., у СУМ-20: *богозневага*, *богозневажати*, *богозневажний*, *богозневажник*, *богопізнання*) і т. ін.

Окрім збільшення кількісного складу релігійних лексичних одиниць, нові словники демонструють поглиблене осмислення релігійних лексем, до яких українці звикли, уточнюючи їхні дефініції. Укладачі біблійної частини СУМ-20 використали автоматизовану систему "Єврейський та грецький лексикони Стронга", "де до кожного слова Старого і Нового Завіту подали варіанти перекладів. Адже без спеціальних знань такі біблійні поняття, як, наприклад, *віра*, *спасіння*, *гріх*, *покаяння*, *святість*, *праведність*, *закон*, *благодать*, *апостол*, *ангел* тощо правильно не витлумачиш" [2: 26]. Нині мовці сприймають бібліїзми уже як загальномовні лексичні одиниці, що адаптували своє біблійне походження у мовній практиці, а тому доцільність уточнення дефініцій таких лексем не викликає сумнівів:

СУМ-11	СУМ-20
ВІРА 1, <i>и, жін.</i> 3. <i>рел.</i> Визнання існування бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного. Тут довелось зацепити питання і про бога і про чорта, про віру в першого і про всякі мудрощі другого (Панас Мирний, V, 1955, 406); У похоронному інвентарі.. знаходять різноманітні амулети, пов'язані з вірою в їх захисну силу (Археологія, VIII, 1953, 72); // Те або інше релігійне вчення, віровизнання. – <i>Котилися І наші козаці Дурні голови, за правду, За віру христову</i> (Тарас Шевченко, II, 1953, 26); <i>Народ галицький зовсім не такий вже сфанатизований до унії чи до якої іншої форми віри (не кажу до самої віри), як то хочеться представити понам</i> (Леся Українка, V, 1951, 36) [2: I: 679].	ВІРА 1, <i>и, ж.</i> 3. <i>бібл.</i> Дар Бога людині, завдяки якому встановлюється її зв'язок із Богом. <u>Одному бо Духом [Святим] дається слово мудрості, а другому – слово знання тим же Духом, а іншому – віра тим же Духом</u> (Біблія. Пер. І. Огієнка); <i>Віра від слухання, а слухання через Слово Христове</i> (Біблія. Пер. І. Огієнка); // Визнання існування Бога. Тут довелось зацепити питання і про Бога і про чорта, про віру в першого і про всякі мудрощі другого (Панас Мирний); // Те або інше релігійне вчення, віровизнання. – <i>Котилися І наші козаці Дурні голови, за правду, За віру Христову</i> (Т. Шевченко); <i>Годой сидів як неживий – поганці знуцалися з його віри</i> (І. Білик) [11].

Переосмислено семантичні структури лексем у плані їх розширення:

²Умовні скорочення, використані в статті: СУМ-1 – [1], СУМ-11 – [2], ВТССУМ – [3], ЕССУМ – [4], НТССУМ – [5], ЕССУМ – [6], ПССС – [7], СЦОТ – [8], СДРЯ – [9], СУМ (Г) – [10], СУМ-20 – [11], СУМ-28 – [12], МСДРЯ – [13], ФСУМ – [14], ЭССЯ – [15].

1. Долучено релігійні значення:

СУМ-11	СУМ-20
АЛЛУЯ, виг. Уживається у відправах іудейської і християнської релігій для вираження славлення бога. <i>Кат лотусе, А ксьондз скаженим язиком кричить: "Те деум! алілуя!..."</i> (Тарас Шевченко, II, 1953, 33) [2: 1: 34].	АЛЛУ́Я, виг., рел.-церк. 1. Заклик у християн та іудеїв, що означає "хвалить Господа". <i>Все, що дихає, хай Господа хвалить! Алілуя!</i> (Біблія. Пер. І. Огієнка); <i>І почув я ніби голос великого натовпу, і наче шум великої води, і мов голос громів гучних, що вигукували: Алілуя, бо запанував Господь, наш Бог Вседержитель!</i> (Біблія. Пер. І. Огієнка). 2. у знач. ім. алілуя, ї, ж. і рідко с. <u>Хвалебний приспів церковних піснеспівів у християнському богослужінні; хвалебний гімн.</u> <i>Дяк цей старий уже був, у піст бувало "алілуї" не виведе, такий старий</i> (Панас Мирний); <i>Там, у небі, невідомі гами, де звучить вечірне алілуя</i> (В. Сосюра); <i>Пасхальна (Великодня) алілуя</i> [11].
БЕЗЗАКОННИК, а, чол., заст. Той, хто порушує закон. <i>Цар. зараз же бумагу й посилає, щоб беззаконника такого-то схопити</i> (Леонід Глібов, Вибр., 1957, 60) [2: I: 128].	БЕЗЗАКОННИК, а, ч., заст. 1. Той, хто порушує закон. <i>Цар... зараз же бумагу [бумагу] й посилає, щоб беззаконника такого-то схопити</i> (Л. Глібов). 2. <u>бібл.</u> Той, хто порушує Закон Божий; <u>грішник, нечестивець.</u> <i>Бо ось вороги Твої, Господи, бо ось вороги Твої згинуть, розпорошаться всі беззаконники!</i> (Біблія. Пер. І. Огієнка); <i>І тоді-то з'явиться той беззаконник, що його Господь Ісус заб'є Духом уст Своїх і знищить з'явленням приходу Свого</i> (Біблія. Пер. І. Огієнка) [11].

Частина подібних розширень – це поновлення "призабутих" значень. Напр., лексему *аллілуя* традиційно трактували покомпонентним перекладом грецького слова: "**Аллилу́я** = *аллилу́гія ал'лу́гія* – аллилуїя, *ἀλληλοῦα* – Евр. вираження, означ. *хвалите Бога*" [13: I: 61]; "Аллилуїя, алелуїя, алелу, аллилуї виг. (цсл. аллилуя, гр. *ἀλληλοῦα*, стгебр. *hallelu*) алілуя, хвала богу: **аллилу́ї, хвала б'є**" [12: I: 98]; "Аллилуя [від давньоєвр. *hallelūjāh* – звеличуйте Єгови, славете Бога], виг. У християнській та іудейській релігії – ужив. як заклик звеличувати Єгови, славити Бога" [1: 21] і т. д. Проте, напр., ЕССУМ та ПЦСС указують, що *алілуя* – це не тільки заклик хвалити Бога, але й частина церковної пісні: "Аллилуя "хвалить Господа" – це єврейське богослужбове виголошення як звернення до народу. В нашій Церкві співають потрійно" [6: I: 51]; "

Аллилу́я = ст. слав. *аллилу́я, аллилу́гія, ал'лу́гія* – греч. *ἀλληλοῦα* із євр. *hallelu jah* (хвалите Господа) = п'єснь в'є честь Трієдинаго Бога, поемає или читаемає при богослужєні по трижды, с'є присоединєнієм славословія Богу: слава Теб'є, Боже!" [7: 12].

Лексема *беззаконник* називала порушника законів, у переліку яких були і Божі закони: "**Беззаконникъ**, -а, с. Человек, не принадлежащий к христианам, нарушающий догматы христианства, законы церковной или светской власти; грешник" [9]. "**Беззаконіє** – д'єло, противное закону Божию Псал. 30, 19: глаголющій на праведнаго беззаконіє. Отсюда происходит беззаконникъ, т. е. гр'єшный человекъ Псал. 64, 4: слова беззаконникъ премогоша насъ" [7: 35]. Сьогодні значення "порушник законів лексеми *беззаконник* набуло статусу "застаріле", а порушник Божих законів (грішник) не перестає бути актуальним.

2. Долучено нерелігійні значення до релігійних лексем:

СУМ-28	СУМ-11	СУМ-1	СУМ-20
АПОКАЛИПСИСЬ, ч. (гр. <i>ἀποκάλυψις</i>) (одна з книг християнської церковної літ-ри, в якій зібрані пророцтва про кінець світу) [12: I: 115].	АПОКАЛІПСИС, а, чол. Одна з книг християнської церковної літератури I ст. н. е., у якій зібрані містичні пророцтва про кінець світу. –	АПОКАЛІПСИС, а, ч. [гр. <i>apokalypsis</i> – одкровення]. 1. (з великої літери). Частина Біблії – одна з книг Нового Заповіту, в якій зібрано пророцтва про "кінець світу.	АПОКАЛІПСИС, а, ч. 1. (з великої літери). Остання книга Біблії (Нового Завіту), яка містить пророцтва про кінець світу. – <i>Піітика – чужий для мене світ... Мене обходить більши Апокаліпсис...</i> (С. Голованівський); <i>Ніхто не знає – сьогодні, чи завтра, чи</i>

	<i>Піітика — чужий для мене світ... Мене обходить більш апокаліпсис... (Сава Голованівський, Поезії, 1955, 283) [2: 1: 55].</i>	<i>2. перен. Про що-н. жахливе, катастрофічне для світу, для цивілізації // прикм. апокаліпсичний / апокаліптичний, а, е. Апокаліпсична картина майбутнього (яка збуджує жах) [1: 28].</i>	<i>через тисячу літ почнеться нова ера, яку в Апокаліпсисі і названо Царством Христа (Л. Смілянський); Апокаліпсис був написаний святим апостолом Іоанном Богословом на острові Патмос, куди він був засланий імператором Доміціаном за свідчення про Ісуса Христа (з наук.-попул. літ.). 2. перен. що-небудь катастрофічне для світу, цивілізації. Треба зробити все для того, аби примара екологічного апокаліпсису зникла з обрії України у майбутньому (з наук.-попул. літ.) [11].</i>

Окрім сказаного, як доводить мовна практика, деякі значення релігійних лексем останнім часом не функціонують. Напр., тривалий час дефініція лексеми *алілуйко* / *алілуйко* традиційно позначала глузливе ставлення прихожан до духівника, який багаторазово повторював у церкві "Алілуя / Аلیلуя": "Алілуйко, -ка, м. Насмѣшливое прозваніє духовнаго лица" [10: I: 6]; "алілуя "хвала богу" (вигук у кінці молитви), алілуйщик, алілуйщина, [алилуйко] (глузл.) "піп", [алилуйкати]" [4: I: 61]; "Алілуйко, -а, ч., зах. Насмішквате прізвисько духовної особи" [3: 21]. Проте СУМ-20 уже фіксує інше значення лексеми *алілуйко*: "Алілуйко, а, ч., зневажл. Людина, що на шкоду справі надміру вихваляє кого-, що-небудь: Прибравсь, як алілуйко на утренью (приказка)" [11]. СУМ-20 констатує семантичну трансформацію значення "піп" – зміщення фокусу уваги з постаті духівника на людину, яка вихваляє когось чи щось на шкоду для інших (без стосунку до церковно-пісеннопіснєвного возвеличення Бога); і мовці це засуджують. Тут проглядає очевидна аналогія нового значення лексеми *алілуйко* зі значеннями лексем *алілуйщина*, *алілуйний* та *алілуйський* – "надмірне вихваляння", "перебільшено хвальний": *Нас застерегли від надмірного захоплення, від алілуйщини* (з газ); *Останнім часом у нашій поточній газетній і журнальній критиці почав вироблятися такий собі алілуйський стиль, який, власне, не несе жодного смислового навантаження* (із журн.). Подібні мовні факти демонструють поступове стирання одних вторинних значень та утворення на їхній основі нових семантичних новотворів, від яких збільшено семантичну відстань до релігійних значень первинних лексем (*алілуя*).

Зауважуємо, що процес деактуалізації релігійних значень, як це сталося зі значенням "піп", лексеми *алілуйко*, сьогодні є непродуктивним, як, загалом, і поповнення пасивного лексичного запасу української мови релігійними лексемами, як це було зі словами, зафіксованими Б. Грінченком: *алилуйкати* 'співати "Алілуя", *амбросити* 'святкувати Амбросія', *апостолування* 'апостольство', *безувір* 'невірний', *бискуплянин* 'хто живе на єпископських землях', *бісний* 'біснуватий', *біженик* 'поличка для ікон', *блюзник* 'богохульник', *богодавець* 'богоданий', *богонько* 'бог (ласк.)', *божкарь* 'святоша', *варварити* 'святкувати Варвари', *дябель* 'диявол', *неньо* 'священик', *панахидник* 'священик', *попонько* 'священик (ласк.)' та багато інших.

Однак питання дослідження глибини розгортання значень слів залишається актуальним, оскільки, за нашими спостереженнями, в оновлених відображеннях сучасними лексикографами семантичних структур лексем із релігійними значеннями не завжди наявна однастайність. Для порівн.: "Агнець. Ягня, ягнятко (як культова тварина, яку приносять у жертву // пер., ірон. Про покірливу, лагідну, сумирну людину. **А. Божий**: а) одне з найменувань Ісуса Христа; б) покірна, сумирна людина" [1: 16]; "АГНЕЦЬ. 1. *заст.* Ягня, ягнятко. 2. *бібл.* (з великої літери) – Одне з імен Ісуса Христа, яке вживається на позначення Його викупної жертви за людей. **Агнець Божий**, *бібл.* – одне з імен Ісуса Христа, яке вживається на позначення Його викупної жертви за людей" [14: 19]; "Агнець Божий, *книжн., несхв.* Безвольна, покірлива, розумово обмежена людина" [14: 19]. Як зауважує Ю. Апресян, теоретична семантика й системна лексикографія – дві взаємопов'язані галузі лінгвістики: "перша утворює природний фундамент системної лексикографії, а друга, відповідно, є упорядкованою емпіричною базою першої" [16: 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники приділяють велику увагу вивченню складу й характеру формування релігійної лексики, зокрема номенклатурних назв окремих підгруп релігійної терміносистеми (С. Бібла, І. Бочарова, Г. Наконечна, Н. Піддубна, Н. Пуряєва, Ю. Осінчук та ін.). Привертають увагу студії, у яких ідеться про врахування лексико-семантичних особливостей уніфікації сучасної української богословської термінології (напр., [17: 73-78]), розв'язання проблем адекватного перекладу релігійних текстів засобами української мови (напр., [18: 3-27]) тощо. Водночас науковці вивчають питання збагачення неконфесійного мовлення конфесійно маркованими лексичними

засобами, обговорюючи здебільшого стилістичні аспекти функціонування релігійної лексики [19; 20]. Отже, у вітчизняному сучасному мовознавстві вивчення процесу розвитку релігійної лексики відбувається за напрямками термінологізації загальноживаної лексики і появи відтермінологічних загальноживаних значень. На нашу думку, наявні напрацювання доцільно об'єднувати в загальні дослідження розвитку релігійної лексики, оскільки вторинні нетермінологічні значення в семантичних структурах релігійних лексем тісно пов'язані з термінологічними.

Мета статті – після здійснення словникової каталогізації усіх значень багатозначного церковнослов'янзму *агнець* та розвідки словотвірної-етимологічної праслов'янської гнізда з уточненням мотивації біблійних уживань означеної лексеми подати пропозиції до словників щодо вдосконалення презентації її сучасної семантичної структури.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що відсоток церковнослов'янствів релігійної тематики, які функціонують у сучасній українській мові, високий. Доволі багатою, напр., є група церковнослов'янствів релігійної тематики грецького походження: *агнець, ад, акафіст, алілуя, амвон, анабаптизм, анабаптист, аналой, анафема, анахтема, анахорет, ангел, антихрист, апокаліпсис, апокриф, апологетика, апостол, архангел, архідиякон, архієпископ, архієпископський, архімандрит, архіпастир, аскет, аскетизм, атеїзм, атеїст* та багато інших). Упродовж функціонування в українській мові частина таких церковнослов'янствів (напр., *акафіст, алілуя, амвон, анабаптизм, аналой* та ін.) не вийшла за межі релігійної сфери, при цьому вони: 1) або не змінили своїх первинних семантичних структур ("**Аналой**, я, ч. У церкві – високий, з похилим верхом столик, на який кладуть ікони, богослужбові книги і т. ін. [11]); 2) або розширили свої семантичні структури похідними релігійними значеннями ("**Акафіст**, а, ч. 1. рел.-церк. У християнському богослужінні – різновид церковних хвалебних пісень на честь Христа, Богородиці та святих, під час якого присутні стоять. 2. Літургічна поезія" [11]); 3) або після розширення своїх структур похідними релігійними значеннями, втратили їх ("**Архіпастир** ч. цсл. (Архіпастирь) (про Бога) архіпастир" [12: I: 137] – "**Архіпастир**, я, ч. Шаноблива назва вищих чинів духовенства (єпископа, митрополита та ін.)" [11]).

Друга частина церковнослов'янствів (приблизно така сама за кількістю, як і перша), окрім релігійної сфери, функціонує й поза нею. Ще до християнства більшість з них уже мала нерелігійні значення: *ад* – 'темін', 'невідомість', 'підземелля', 'смерть'; *анафема* – 'відлучення', 'прокляття', 'покарання'; *анакхорет* – 'самітник'; *ангел* – 'посланець', 'вісник'; *апокаліпс* – 'одкровення', 'відкриття'; *апокриф* – 'те, що приховане'; *апостол* – 'посланець' та ін. Після термінологізації, упродовж Х-XXI ст. церковнослов'янські запозичення розвивалися не лише в сакральній сфері: *анафема* – 'відлучення від церкви, церковне прокляття' → 'проклятий (ім., лайл.)'; *апокаліпс* – 'частина Нового Завіту про кінець світу' → 'щось катастрофічне'; *анакхорет* – 'релігійний самітник' → 'самітник'; *апостол* – 'один із 12-и учнів Ісуса Христа', 'Ісус Христос', 'церковна книга з "Діяннями апостолів" та "Посланнями апостолів"' → 'проповідник якого-н. учення'; *ангел* – 'духовна істота (Ісус Христос', 'Божий вісник, посланець, виконавець', 'нижчий чин небесної ієрархії', 'злий дух' → 'небесний захисник') → 'людина-захисник' → 'добра, лагідна, турботлива людина' → 'ласкаве звернення до кого-н.' → 'уособлення чого-н. позитивного' і т. д. Утворенню нерелігійних значень сприяла висока й тривала активність релігійних значень.

Однією із лексем, яка розширила свою семантичну структуру релігійними й нерелігійними значеннями, є *агнець*. Коротка етимологічна довідка: лексема запозичена зі старослов'янської мови: "**агнець** – книжне запозичення в давньоруську мову із старослов'янської; стсл. **агньць** відповідає східнослов'янському *ягня*" [4: I: 46]); лексему **агньць** вважають праслов'янською словотвірною інновацією: демінутивний суфікс *-ьсь* додався до основи **agn-*, невідомої у вільному вигляді для слов'янських мов [15: I: 54], яку дослідники пов'язують з **agne* → "ст.-слав. **агна**, *ἀρνίον*, *ἀρνῆν*, *ἀρνός* 'ягненок, агнец', болг. *агне* 'ягненок', *ягня* то же, макед. *јагне* 'ягненок', сербохорв. *jǎgñe* 'ягненок', словен. *agnje*, *jagnje*, *jánje* 'ягненок', чеш. *jehně* 'ягненок', словц. *jahňa* то же, в.-луж. *jehņjo* 'ягненок', н.-луж. *jagñe*, полаб. *jognq* 'ягненок; козленок', польск. *jagnie* 'ягненок', словин. *jǎgñq* 'ягненок', др.-русск. **агна** 'ягненок', русск. *ягненок*, укр. *ягня* 'ягненок', блр. *ягня* 'ягненок" [15: I: 54]; праслов'янське утворення функціонує в багатьох сучасних слов'янських мовах: "болг. *агнец*, *ягнец* 'барашек', '(жертвенный) агнец', сербохорв. *jǎgñac*, диал. *јагѣц* 'ягненок', *jǎgñac*, словен. *agnec*, *jagnec*, *jagnjec*, *janec*, *janjec* 'ягненок, барашек', чеш. *jehnes* 'ягненок', русск. диал. *ягунец* 'ягненок" [15: I: 57].

Семантична структура старослов'янзму *агнець*, що має грецьке коріння (*ἀρνίον*, *ἀρνῆν*, *ἀρνός*), за основними українськими загальномовними тлумачними словниками XXI ст. (СУМ-1 [1: 16], ВТССУМ [3: 10], НТСУМ [5: I: 17], СУМ-20 [11]), на жаль, неоднорідна – різна кількість значень, розходження у трактуваннях. Назвемо значення, зафіксовані словниками останніх видань, прокоментувавши їх.

1. *Агнець*: 'ягня, ягнятко'. Нерелігійне значення реєструють усі словники, маркуючи як неактивне (книжн. чи заст.). Сучасний користувач мови, справді, залучає лексему *агнець* у значенні 'ягня' винятково за потреба стилізації образу, ситуації, а отже, доволі рідко: *Батько на radoцax, що повернувся блудний син, зарізає агнця, щоб його почастувати* (із журн.).

2. *Агнець*: 'жертвний баранець'. Належне уточнення того, що лексема *агнець* означає не лише 'ягня, ягнятко', а головну тварину в старозавітному обряді жертвоприношення, подає лише СУМ-1: 'ягня,

ягнятко (як культова тварина, яку приносять у жертву)" [1: 16]. У Біблії (переклад Патріарха Філарета) та багатьох церковно-релігійних книгах читаємо: *І скликав Мойсей усіх старійшин Ізраїлевих і сказав їм: виберіть і візьміть собі агнів зі сімействами вашими і заколіть пасху* (Вих. 12: 21); *"ветхозав'язна жертва, преобразовавшая Христа: Изм'яни мзду мою десяти агнеці* (Быт. 3: 7)" [7: 5]; *"Во ть же празникъ воль, на жертвоу приведенъ, роди агнецъ посрди цркве; Авель же принесе(т) агнецъ первенець"* [9]; *"Агнецъ – баранецъ младный. [...] Понеже бо яко тая животная древле евреє на жертву Богови приведеше закалаху во очищеніє своїхъ согр'яшеній, тако и Христось, Богъ наш, принесе Себе волноє заколеніє, яко единол'ятенъ агнецъ непорочень, о нашихъ гр'ѣсѣхъ"* [6: I: 33-34] і т. д.

На нашу думку, у словниках така конкретизація (не 'ягня', а 'жертвне ягня') вкрай необхідна, тому що, за нашим припущенням, саме значення 'жертвне ягня' стало спонукою до праслов'янського інноваційного утворення **агнецъ**, оскільки **агна**, як доводять етимологи, уже існувало в багатьох мовах, а от лексеми для позначення жертвового ягняти, якої потребувала тогочасна ситуація християнізації, ще не було. Крім цього, хочемо зауважити те, що жертвна молода тварина, за Біблією, обов'язково мала мати чоловічу стать (Бог, напр. у Вих. 12: 5, повелів євреям зарізати на кожну сім'ю по одному ягняткові без вади, самчика, однолітка). Тому лексеми **агньць** і **агна** доцільно розглядати лише як часткові синоніми. До конкретизованого значення 'жертвний баранець' замість 'жертвне ягня' спрямовує не лише релігійний, а ще й мовний чинник – існування опозиційних лексем: "Агнецъ – ягненок. [...] Агница – молодая овечка" [7: 5]; "Агница – овца, овечка, агна. [АГНЬ] – овень, agnus. Это первичное имя предполагается производными агньць, агноносънїи и пр." [13: I: 7]; "агнецъ – баранок, агница – молодая овечка"; агнецъ – баран младный, агнецъ – баранок, агница – молодая овечка; агнецъ – баран младный, агница – юн'їйшая овечка" [6: I: 33-34].

Хоча зони використання обох значень ('ягня', 'жертвний баранець') різні (перше пов'язане з домашньою твариною як матеріальною цінністю (джерело молока, вовни, м'яса), друге зосереджене в нематеріальній сфері – обряді жертвоприношення, в якому баранець грає роль відкупної жертви за провини людей), проте їх об'єднує спільний компонент 'тварина'. У цих двох значеннях можлива заміна лексеми *агнецъ* лексемою *ягня*, як, напр., у перекладі Біблії І. Огієнка (він, як багато українських представників духовної культури, у своїй роботі намагався, як писав О. Горбач, "наближувати слово Боже в зрозумілій формі своєму найближчому доквіллю" [21: 46]): *Ягня у вас нехай буде без вади, самець, однорічне. Візьміть його з овець та з кіз* (Вих. 12: 5). Натомість варіант перекладу Біблії Патріарха Філарета зберігає церковнослов'янське *агнецъ* у значенні 'жертвний баранець', очевидно, за принципом: "церковнослов'янський (а отже, і грецький) елемент повинен бути збережений в українському тексті у тих випадках, де він служить єдиним засобом творення піднесеного колориту або стилізації оповіді" [17: 6]: *Агнецъ у вас має бути без вад, чоловічої статі, одноліток; візьміть його від овець або від кіз* (Вих. 12: 5). Таким консервативним штрихом Патріарх Філарет не просто надав перевагу стилістиці, але й зберіг історію зародження лексеми *агнецъ*, що сягає періоду першого знайомства слов'ян із Біблією та християнством загалом.

3. *Агнецъ*: 'Ісус Христос'. Таке значення лексеми *Агнецъ* з ремаркою *бібл.* констатує лише СУМ-20: "одне з імен Ісуса Христа на позначення його викупної жертви за людей", хоча значення 'Ісус Христос' багато разів зреалізовано в біблійних текстах (*Знаючи, що нетлінним сріблом або золотом визволені ви від суєтного життя, переданого вам від батьків, а дорогоцінною Кров'ю Христа, агнецъ непорочного і чистого Агня, призначеного ще раніше створення світу, але явленого останнім часом для вас* (1 Петр. 1: 18-20) – переклад Філарета), в давній церковно-релігійній літературі ("4. Перен. Про Ісуса Христа: *Ты естєсь Агнецъ, агнецъ незлобивый, чистый, безгр'яшный... справедливый(й). Все гр'яшници пришли вид'ѣти є(г), и поклонитисѣ агньцю божью*" [12: I: 72]; *"Наричет же Писаніє и Христа Бога Агньцем и Юнцем приточн'ѣ (алегорично)"* [6: I: 33-34]), в сучасних релігійних текстах (*А я хреста вже бачу: на нїм стїкає кров'ю Той Агнецъ, що на Себе грїхи мої візьме...* (із сучасної релігійної поезії)). Словосполучення *Агнецъ Божий* у значенні 'Ісус Христос' фіксують і СУМ-20, і СУМ-І: "одне з імен Ісуса Христа на позначення його викупної жертви за людей" [11], "одне з імен Ісуса Христа" [1].

Порівняно з двома попередніми значеннями, заміну лексичних одиниць *Агнецъ* і *Агнецъ Божий* лексемою *ягня* не практиковано – переклади біблійного церковнослов'янського *Агнецъ* Патріархом Філаретом і митрополитом Іларіоном ідентичні (прикладі подаємо парно): *І я поглянув, і ось, посеред престолу і чотирьох тварин і посеред старців стояв Агнецъ, ніби заколений* (Об. 5: 6) – *І я глянув, – і ось серед престолу й чотирьох тварин і серед старців стоїть Агнецъ, як заколений* (Об. 5: 6); *І взивали вони гучним голосом, кажучи: "Спасіння нашому Богові, що сидить на престолі, і Агнеці!"* (Об. 7: 10) – *І викликували гучним голосом, кажучи: спасіння Богові нашому, що сидить на престолі, і Агнеці!* (Об. 7: 10); *"Оце Агнецъ Божий, що не Себе грїх світу бере!"* (Ів. 1: 29) – *"Оце Агнецъ Божий, що не Себе грїх світу бере!"* (Ів. 1: 29). Лише в одному випадку, за нашими спостереженнями, І. Огієнко вербалізує жертву Ісуса Христа за допомогою синонімічного корелята *Ягня*: *І знайте, що нетлінним сріблом або золотом відкуплені ви були від марного вашого життя, що передане вам від ваших батьків, але дорогоцінною кров'ю Христа, як непорочного й чистого Ягняти, що призначений був іще перед закладами світу, але був з'явлений вам за останнього час* (1 Петр 1: 18-20). Не виключаємо, що таке злиття в сакральному дискурсі в семантику однієї лексеми *Ягня* значення двох функціонально й

стилістично різних лексем *агнець* і *ягня* (навіть з метою наближення українського читача до давнього тексту) навряд чи можна вважати доцільним.

Підкреслимо, що використання лексеми *агнець* у значенні 'Ісус Христос' є надзвичайно вдалим засобом відображення піднесеного колориту біблійної оповіді та посилення семантичного ядра 'вкупна жертва'. Метафоричне значення 'Ісус Христос' лексеми *агнець* має глибоку біблійну основу, тому воно, безсумнівно, повинно бути обов'язковим компонентом семантичної структури означеної лексеми кожного авторитетного словника.

4. *Агнець*: 'вірний Богові (слуга Божий) [про людину]'. У словниках, залучених до нашого аналізу, такого значення немає, проте воно наявне в Біблії (прикладі – з перекладу Патріарха Філарета) та, відповідно, в давній церковно-релігійній літературі: *Як пастир Він буде пасти стадо Своє; агнів буде брати на руки і носити на грудях своїх, і водити дійних* (Іс. 40: 11); *А я, як лагідний агнець, якого ведуть на заклання, і не знав, що вони складають задуми проти мене, говорячи: "Покладемо отруйне дерево в їжу його й відірвемо його від землі живих, щоб і ім'я його більше не згадувалося"* (Єр. 11: 19); *Ко начасте тако и кончасте, добрии Х(с)ва стада пастыри, за нюже и дїшу свою положисте, не дадуце волку къ*

агньцемъ приближитисѧ [9]; "5. Перен. Паства: Рекль їс... петрови... паси **агньцѧ** мои. Петре, паси

агнца моя, паси овца моя, паси агнца моя" [12: I: 72]; "*Наричютжесея приточнѧ (алегорично) Агнцами и Святїи мученицы и принесошася Богови яко жертвы одушествованныя у Всесожженїя словесная*" [6: I: 33-34] та ін. Значення 'вірний Богові (слуга Божий) [про людину]' знаходимо у словнику-довіднику "Знаки української етнокультури" В. Жайворонка, де *агнцями* названо ченців: "2) (з малої літери) **агнець** (ж. **агниця**) – про ченця (черницю)" [22: 8]. Утілює значення 'вірний Богові (слуга Божий) [про людину]' й сучасна конфесійна література. Так, 2008 р. в Києві під час проведення VI Всеукраїнського з'їзду православної молоді презентували журнал із назвою "Агнець" як одне із духовно-просвітницьких видань про православну молодь та її сучасне культурне життя.

У своїх перекладах І. Огієнко допускає заміну *агнець* синонімічними варіантами *ягня* та *вівця* у значенні 'вірний Богові (слуга Божий) [про людину]', акцентуючи на позитивній рисі вірян – їхній покірності Пастиреві: – *Він отару Свою буде пасти, як Пастир, раменом Своїм позбирає ягнята, і на лоні Своєму носитиме їх, дійняків же провадити буде* (Іс. 40: 11); *А я був, мов лагідна вівця, що провадять її на заклання, і не знав, що на мене вони вимишляли затії: "Понищмо це дерево з плодом його, і з краю живих його вишнім і їм'я його не згадається більше!"* (Єр. 11: 19). До речі, фокус уваги біблійного імені *Авель* (← від індоєвропейського кореня **ovis* "вівця" [4: I: 49]) так само зосереджено на смиренності: щира покірлива віра Авеля була бажаніша для Бога за Каїнову, як і вівчарні дари Авеля за землеробські Каїна. Невипадково Біблія, метафорична мова якої "загалом осмислена і, зокрема, корисна для того, щоби говорити про Бога" [3: 540], називає грішну людину *зблуканою, блудною, приблудною вівцею*, яка через свою непокірність втратила можливість жити з Богом. Хоча з плином часу активний вжиток цього фразеологізму розширив біблійний характер його значенневих меж, змістивши традиційний у Біблії семантичний акцент 'покірність' лексеми *вівця* в 'нерозсудливість': "**Зблукана (блудна, приблудна) вівця**. Людина, яка порвала стосунки з тим середовищем, до якого раніше належала, або яка збилася з правильного життєвого шляху" [14: 94].

5. *Агнець*: 'частина проскури'. У загальномовні словники таке значення не внесено через обмеженість використання (окрім церковної діяльності, в інших сферах його особливої активності не помічено). Це значення фіксує лише спеціальна література, напр.: "Частина першої проскомидійної просфори, яка під час Таїнства Євхаристії перетворюється в Тіло Христове; Святий Хліб; Анафор" [8: 21]. Значення 'частина проскури' закріпилась у мові як термінологічне (утворилось у процесі становлення церковної обрядовості метонімічним шляхом від значення 'Ісус Христос'): "часть просфори съ печатью **їс. хс.**,

вынимаемая на проскомидїи и предназначаемая къ таинственному пресуществованїю въ **Тѣло** Господа Иисуса Христа" [7: 5]; "часть просфори с печатью, вынимаемая для жертвоприношения во время литургии: *Бретохомъ въ предѣлѣхъ новгородьскихъ дѣконы амлюща **бж(с)твнын агньць** и преже поповъ проскоурмисаниѧ творѧще. Не повѣлѣвалѧмъ. дѣкономъ **агньца** вынимати нѣ по(п)мѣ. Възнесене оубо просхуры раздробленіе рекше из неѧ же агнець илѣтъ естъ никако же просто нести но въ **їркви***

токмо" [9]; "частина проскури, яка виймається для жертвоприношення під час літургії: *Антїдѣронъ, выкладається даръ, то естъ Просфори онои з которои **Агнець** вынятый естъ, раздробленіе, и люде(м) прихѣлѧчи(м) // раздаваніе*" [12: I: 72]; "головна часточка в ім'я Ісуса Христа, що виймається з проскурки на Проскомидії" [6: I: 33-34].

6. *Агнець*: 'миролюбний [про людину]'. Значення 'миролюбний [про людину]' для лексеми *агнець* пропонує тільки СУМ-1 і лише у складі фразеологічного утворення *агнець Божий* – "покірна, сумирна людина" [1: 16]. Компонент 'миролюбність, покірність' пов'язує фразеологізм *агнець Божий* із фразеологізмом *як агнець* (звичайно як *агнець* використовують зі словами *тихий, покірний* – "дуже, надзвичайно": *Пан дяк встав і земно вклонився, уцілував руку господині. Розумиха увірвала його зенацька: – Так ви залучили до себе пана*

Сковороду? – Так, дидакал мудрий, акі змій, та тихий, **акі агнець** (М. Лазорський) [14: 19]). Однак стійке словосполучення *агнець Божий* може бути використано і в кардинально протилежному значенні, як це фіксує ФСУМ: "Агнець Божий, книжн., несхв. Безвольна, покірлива, розумово обмежена людина" [14: 19]. Тлумачення ФСУМ описує людину з негативного боку, вказуючи на вдавану миролюбність, покірність і слабкий інтелект (на можливість виокремлення останньої ознаки, напевне, вплинув зв'язок похідних значень лексем *ягня* і *вівця*; для порівн.: "Ягня. 2. перен., зневажл. Про покірну, лякливо людину" [2: II: 624] і "Вівця в стаді – про покірну, перев. несвідому людину" [11]).

7. *Агнець*: 'удавано миролюбний [про людину]'. Таке значення лексем *агнець* як самостійне фіксує НТСУМ: "'2. ірон. Покірлива, лагідна, сумирна людина" [5: I: 17]; у ВТССУМ, СУМ-1 його кваліфікують як відтінок значення "ягня" (очевидно, через спільний узагальнювальний компонент 'манера поведінки': людина покірна, слухняна і навіть боязлива, як ягня).

Останнє іронічне значення сьогодні не є достатньо актуальним. Ні лексему *агнець*, ні фразеологізм *агнець Божий*, за нашими спостереженнями, сучасні мовці не поспішають обирати для висловлення несхвальної оцінки дій чи поведінки когось зі свого оточення, як, напр., це робив В. Ленін ("І от у цей тяжкий час меншовики і праві есери, ці ласкаві **агнці**, кричать про нашу жорстокість, забуваючи про те, що вони поставили шибеницю для тов. Шаумяна" [2: I: 17]) чи преса радянського періоду ("Бачиш **агнець Божий**, покірний, тихий перед тобою, а що він у бригаді виробляв, хай тобі люди розкажуть! (з журн.)" [14: 19]).

Висновки дослідження. Релігійна частина семантичної структури лексеми *агнець* за перекладами Біблії митрополита Іларіона та Патріарха Філарета різна. У намаганні зробити Боже слово зрозумілим митрополит Іларіон замінює церковнослов'янським *агнець* лексемою *ягня*; така синонімізація лексеми *агнець* спричинила спрощене відтворення її біблійних значень: перекладач системно актуалізує лише метафоричне біблійне значення 'Ісус Христос', незважаючи на те, що лексема *агнець* точніше, ніж лексема *ягня*, відповідає, наприклад, старозавітному значенню 'жертвний баранець' (*ягня* і *агнець* лише часткові синоніми, оскільки *агнець* передає ще й стать тварини) і т. ін. Патріарх Філарет зберігає традиційний церковнослов'янським *агнець*, утримуючи в полі зору не лише стилістичний аспект, але й історію утворення лексеми, пов'язану з християнством. Обов'язковими компонентами семантичної структури лексеми *агнець* кожного авторитетного словника вважаємо такі три біблійні значення: пряме значення 'жертвний баранець', метафоричні 'Ісус Христос' та 'слуга Божий [про людину]'. Крім вивчення сучасного стану функціонування лексичних одиниць, для фіксування оновлень українського релігійного лексикону необхідне врахування походження слів та його біблійних значень за всіма сучасними українськими перекладами Святого Письма. Співпраця між знавцями Біблії та стародавніх мов, як стверджує В. Німчук, має стати запорукою адекватного відтворення старослов'янських у перекладах Біблії та інших текстів церковного вжитку [23: 3-27].

З поверненням українців до традиційних християнських цінностей передбачаємо перспективу "реабілітації" значення лексеми *агнець* "перен. Лагідний, покірний, жертвний [про людину]" (див. СУМ-28: "перен. (про безгрішну людину) лагідна, покірна, жертвна істота" [12: I: 72]) та відхід до пасивного вжитку її зневажливо-негативних значень "ірон. Покірлива, лагідна, сумирна людина" і "Безвольна, покірлива, розумово обмежена людина", сформованих радянським режимом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Словник української мови / [відп. ред. В. В. Жайворонко; кер. наук.-видавн. проекту В. В. Німчук, П. Ю. Гриценко, П. М. Мовчан та ін.]. – К.: Видавничий центр "Просвіта", 2012. – 1316 с.
2. Словник української мови: [в 11-ти т.]. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2007. – 1736 с.
4. Етимологічний словник української мови: у семи томах [Електронний ресурс] / [ред. колегія: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко]. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 2. Д – Копці. – 570 с. – Режим доступу: <http://lytopus.kiev.ua> – Дата доступу: 24. 07. 2006.
5. Новий тлумачний словник української мови: [у 3-х т.] / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – [вид. 2-ге., випр.]. – К.: Аконіт, 2001. – 100 с.
6. Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови / Митрополит Іларіон (проф. д-р Іван Огієнко); [ред. й доповнення др. Магдаліна Ласло-Куцок; ред. колегія: др. С. Радчук, інж. Ілія Онуфрійчук, о. Протопресв. Сергій Кіщок [та ін.]. – Вінніпег: Накладом товариства "Волинь", 1979 – 1995. – 100 с.
7. Полный церковно-славянский словарь (со внесением въ него важнейшихъ древнерусскихъ слов и выражений) / [сост. свящ. магистръ Г. Дьяченко]. – М.: Типографія Вильде, 1900. – 1120 с.
8. Пуряева Н. Словник церковно-обрядової термінології / Наталія Пуряева. – Львів: Видавничий відділ "Свічадо" Монастиря Монахів Студитського Уставу, 2001. – 160 с.
9. Словарь древнерусского языка (XI – XIV вв.): в 10 т. [Електронний ресурс] / АН СССР Ин-т рус. яз.; [гл. ред. Р. И. Аванесов]. – М.: Рус. яз., 1988–1991. – Режим доступу: <http://slovari.ru/search.aspx?s=0&p=3068>.
10. Словарь української мови: [у 4-х т.] / [зібр. ред. журн. "Киевская старина"; упоряд., з дод. власного матеріалу Б. Грінченко]. – [репринтне вид.]. – К.: Лексикон, 1996. – 367 с.
11. Словник української мови: [у 20-ти томах] [Електронний ресурс] / [гол. наук. ред. В. М. Русанівський; наук. кер. проекту В. А. Широков]. – К.: Наук. думка, 2010-2014. – Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/ExpIS/>.
12. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: [у 28-ми вип.] / Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України / [гол. ред. Д. Гринчишин]. – Львів, 1994-2010. – Вип. 1–15: А–Л.

13. Срезневский И. И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам [Электронный ресурс]. – Санкт-Петербург : Типография Императорской Академии Наук, 1893–1912. – Режим доступа : http://imwerden.de/pdf/sreznevsky_slovar_drevnerusskogo_jazyka_tom3_r-ja.pdf.
14. Фразеологічний словник української мови / [укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 1104 с.
15. Этимологический словарь славянских языков : праславянский лексический фонд / [под ред. О. Н. Трубачева (вып. 1–32) ; А. Ф. Журавлева (вып. 33–34)]. – М. : Наука, 1974–2008. – Вып. 1–34.
16. Языковая картина мира и системная лексикография / [Апресян В. Ю., Апресян Ю. Д., Бабаева Е. Э. и др. ; [отв. ред. Ю. Д. Апресян]. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 912 с.
17. Бабич Н. Проблеми терміновживання і термінотворення в сучасному богослужбовому стилі / Надія Бабич // Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки : [зб. науково-дидактичних праць]. – Чернівці : Видавн. дім "Букрек", 2009. – С. 73–78.
18. Горбач О. Мовостиль новітніх перекладів Святого Письма на українську народну мову 19-20 вв. / Олександра Горбач // Наукові записки Українського Вільного ун-ту : [збірник мовознавчої комісії Наукового Конгресу в 1000-ліття Хрещення Русі-України]. – Мюнхен, 1988. – Ч. 13 : Філософський ф-т. – С. 29–98.
19. Браїлко Ю. Семантико-стилістичні інтерпретації християнських теонімів у поезії Василя Стуса / Юлія Браїлко // Дивослово. – 2005. – № 1. – С. 44–48.
20. Вежбицкая А. Семантические универсалии и базисные концепты / Анна Вежбицкая. – М. : Языки славянских культур, 2011. – 568 с.
21. Берест Т. М. Семантика художнього слова в поезії 80-90 рр. ХХ ст. (на матеріалі творів молодих українських авторів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Берест Тетяна Миколаївна. – Харків, 1999. – 199 с.
22. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник]. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
23. Німчук В. Лексеми раб і слуга в українських перекладах Нового Завіту / Василь Німчук // Українська мова : [науково-теоретичний журнал української мови НАНУ]. – 2011. – № 1. – С. 3–27.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Slovník ukrajinskýhojazyka [Ukrainian Language Dictionary] / [vidp. red. V. V. Zhayvoronok ; ker. nauk.-vydavn. projektu V. V. Nimchuk, P. Yu. Grytsenko, P. M. Movchan ta in.]. – K. : Vydavnychy tsentr "Prosvita", 2012. – 1316 s.
2. Slovník ukrajinskýhojazyka : [v 11-ty t.] [Ukrainian Language Dictionary]. – K. : Nauk. dumka, 1970–1980.
3. Velykyj tlumachnyj slovník suchasnoji ukrajinskýhojazyka [Comprehensive Dictionary of the Ukrainian Language] / [uklad. i golov. red. V. T. Busel]. – K. ; Irpin' : VTF "Perun", 2007. – 1736 s.
4. Etymologichnyj slovník ukrajinskýhojazyka [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language] : [u semy tomakh] [Elektronnyj resurs] / [red kolegiya : O. S. Mel'nychuk (gol. red.), V. T. Kolomyets', O. B. Tkachenko]. – K. : Nauk. dumka, 1985. – T. 2. D – Koptsi. – 570 s. – Rezhym dostupu : <http://lytopys.kiev.ua> – Data dostupu : 24. 07. 2006.
5. Novyj tlumachnyj slovník ukrajinskýhojazyka : [u 3-kh t.] [New Comprehensive Dictionary of the Ukrainian Language] / [ukl. V. Yariomenko, O. Slipushko]. – [vyd. 2-ge., vypr.]. – K. : Akonit, 2001. – 100 s.
6. Ogiyenko I. Etymologichno-semantichnyj slovník ukrajinskýhojazyka [Semantic-Etymological Dictionary of the Ukrainian Language] / Mytropolyt Ilarion (prof. d-r Ivan Ogiyenko) / [red. i dopovnyenna dr. Magdalyna Laslo-Kutsyuk ; red. kolegiya : dr. S. Radchuk, inzh. Iliya Onufriyuk, o. Protopresv. Sergiy Kitsyuk ta in.]. – Vinnipeg : Nakladom tovarystva "Volyn", 1979. – 1995. – 100 s.
7. Polnyj tserkovno-slavyanskiy slovar' (so vneseniem v' nego vazhneyshykh) drevnerusskikh slovo i vyrazheniy [Comprehensive Church Slavonic Dictionary (with the most Important Old Russian Words and Expressions)] / [sost. svyashch. magistr G. D'yachenko]. – M. : Tipografiya Vil'de, 1900. – 1120 s.
8. Puryayeva N. Slovník tserkovno-obryadovoyi terminologii [Dictionary of Church-Office Terms] / Nataliya Puryayeva. – L'viv : Vydavnychy viddil "Svichado" Monastyrya Monakhiv Studyt'skogo Ustavu, 2001. – 160 s.
9. Slovar' drevnerusskogo yazyka (XI – XIV vv.) [Dictionary of the Old Russian Language (XI–XIV Centuries)] : [v 10 t.] [Elektronnyj resurs] / AN SSSR In-t rus. yaz. ; [gl. red. R. I. Avanesov]. – M. : Rus. yaz., 1988–1991. – Rezhym dostupu : <http://slovari.ru/search.aspx?s=0&p=3068>.
10. Slovar' ukrajinskýhojazyka [Ukrainian Language Dictionary] : [u 4-kh t.] / [zibr. red. zhurn. "Kievskaya starina" ; uporyad., z dod. vlasnogo materialu B. Grinchenko]. – [reprintne vyd.]. – K. : Leksykon, 1996. – 367 s.
11. Slovník ukrajinskýhojazyka [Ukrainian Language Dictionary] : [u 20-ty tomakh] [Elektronnyj resurs] / [gol. nauk. red. V. M. Rusaniv'skyj ; nauk. ker. projektu V. A. Shyrokov]. – K. : Nauk. dumka, 2010–2014. – Rezhym dostupu : <http://lcorp.ulif.org.ua/Expls/>.
12. Slovník ukrajinskýhojazyka XVI – pershoji poloviny XVII st. : u 28-my vyp. / Instytut ukrajinoznavstva imeni I. Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny / [gol. red. D. Grynychshyn]. – L'viv, 1994–2010. – Vyp. 1– 15 : A–L.
13. Sreznevskiy I. I. Materialy dlya slovary drevne-russkago yazyka po pis'mennym pamyatnikam [Materials for the Old Russian Literary Language] [Elektronnyj resurs]. – Sankt-Peterburg : Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk, 1893–1912. – Rezhym dostupu : http://imwerden.de/pdf/sreznevsky_slovar_drevnerusskogo_jazyka_tom3_r-ja.pdf.
14. Frazеологічний словник української мови [Phraseological Dictionary of Ukrainian] / [ukl. V. M. Bilonozhenko, I. S. Gnatyuk, V. V. Dyatchuk ta in.]. – K. : Nauk. dumka, 2003. – 1104 s.
15. Etimologicheskij slovar' slavyanskikh yazykov : praslavyanskiy leksicheskiy fond [Materials for the Old Russian Literary Language] / [pod red. O. N. Trubachiova (vyp. 1–32) ; A. F. Zhuravleva (vyp. 33–34)]. – M. : Nauka, 1974–2008. – Vyp. 1–34.
16. Yazykovaya kartina mira i sistemnaya leksikografiya [Linguistic Worldimage and Systemic Lexicography] / [Aprsyay V. Yu., Aprsyay Yu. D., Babayeva Ye. E. i dr. ; [otv. red. Yu. D. Aprsyay]. – M. : Yazyki slavyanskikh kul'tur, 2006. – 912 s.
17. Babych N. Problemy terminovzhyvannya i terminotvorenniya v suchasnomu bogoslužbovomu styli [Questions of Terms Usage and Terms Creation in the Modern Liturgical Style] / Nadiya Babych // Bogoslov's'kyj styl'

- ukrayins'koyi movy u konteksti stylistychnoyi nauky : [zb. naukovo-dydaktychnykh prats']. – Chernivtsi : Vydavn. dim "Bukrek", 2009. – S. 73–78.
18. Gorbach O. Movostyl' novitnikh perekladiv Svyatogo Pys'ma na ukrayins'ku narodnu movu 19-20 vv. [The Language Style of the Latest Translations of the Holy Scripture into Spoken Ukrainian at the Turn of the XIX-XX Centuries] / Oleksa Gorbach // Naukovi zapysky Ukrayins'kogo Vil'nogo un-tu [Scientific Notes of Ukrainian Independent University] : [zbirnyk movoznavchoyi komisiiy Naukovogo Kongresu v 1000-littya Khryshchennya Rusi-Ukrayiny]. – Myunkhen, 1988. – Ch. 13 : Filosofs'kyy f-t. – S. 29–98.
 19. Brayilko Yu. Semantyko-stylistychni interpretatsiyi khrystyanyans'kykh teonimiv u poeziyi Vasylya Stusa [Semantic and Stylistic Interpretations of Christian Theonyms in Vassyl Stus's Poetry] / Yuliya Brayilko // Dyvoslavo [Wonder Word]. – 2005. – № 1. – S. 44–48.
 20. Vezhbetskaya A. Semanticheskiye universalii i bazisnye kontsepty [Semantic Universals and Basic Concepts] / Anna Vezhbetskaya. – M. : Yazyki slavyanskikh kul'tur, 2011. – 568 s.
 21. Berest T. M. Semantyka khudozhniogo slova v poeziyi 80-90 rr. XX st. (na materialy tvoriv molodykh ukrayins'kykh avtoriv) [Semantics of Poetic Words in the Poetry in 1980-1990] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Berest Tetyana Mykolayivna. – KH, 1999. – 199 s.
 22. Zhayvoronok V. V. Znaky ukrayins'koyi etnokul'tury [Etymological Dictionary of Slavonic Languages : Common Slavonic Wordstock] : [slovyk-dovidnyk]. – K. : Dovira, 2006. – 703 s.
 23. Nimchuk V. Leksemy rab i sluga v ukrayins'kykh perekladakh Novogo Zavitu [Lexemes Slave and Servant in the Ukrainian Translations of the New Testament] / Vasyly Nimchuk // Ukrayins'ka mova [Ukrainian Language] : [naukovo-teoretychnyy zhurnal ukrayins'koyi movy NANU]. – 2011. – № 1. – S. 3–27.

Матеріал надійшов до редакції 11.04. 2014 р.

Kovtun A. A. Lexikografіcheskaya obrabotka cerkovno-religioznoy leksiki v sovremennoy ukrayins'koy movy.

В статті поднята проблема дослідження глибини розвертывання семантичних структур релігійних лексем, зафіксованих сучасними українськими словарями. На прикладі проведення словарної каталогізації значень церковнослов'янського агнецъ вироблені рекомендації по удосконавленню сучасного лексикографічного представлення подібних заимствований з уточненнями мотивації біблейських значень і досліджень словообразовально-етимологічного праслав'янського гнезда. Обосновано мнение, что для фіксування оновлень українського релігійного лексикона, крім вивчення його сучасного функціонування, особливо важливо учитывати происхождение лексических единиц и біблейские значения во всех сучасних українських перекладах Священного Писання.

Ключевые слова: лексикографія, біблейський лексикон, семема, семантичний признак, релігійна сфера.

Kovtun A. A. The Lexicographic Presentation of the Church and Religious Vocabulary in the Modern Ukrainian Language.

The levels of lexical-semantic structures of religious lexemes which are recorded by the modern lexicographers are the subject of this article. With dictionary cataloguing of Church Slavonic агнецъ as an example, the recommendations on the modern lexicographic presentation improvement of synonymic borrowings are made, motivations of biblical meanings are studied and researches of Proto-Slavic families of words are carried out. In the author's opinion, the religious part of the semantic structure of lexeme агнецъ is different in the Bible translations by Metropolitan Illarion and Patriarch Filaret. Trying to present God's Word plain, Metropolitan Illarion substitutes Church Slavonic агнецъ for lexeme ягня; such synonymization of lexeme агнецъ resulted in the simplified presentation of biblical values: the translator systematically actualizes only the deeply metaphorical biblical meaning 'Jesus Christ', despite the fact that lexeme агнецъ more precisely than lexeme ягня corresponds, for example, to the Old Testament meaning "sacrificial lamb" (ягня and агнецъ are only partial synonyms since агнецъ refers to the gender of the animal), etc. Patriarch Filaret retains the traditional Church Slavonic агнецъ, keeping in view not only the stylistic aspect, but also the history of Christianity origin. In the article, three biblical meanings of lexeme агнецъ are specified as the obligatory components of the semantic structure of every authoritative dictionary: "sacrificial lamb", "Jesus Christ" and "servant of God [the person]". The author anticipates lexeme агнецъ meaning "rehabilitation" and more passive use of ironic meanings formed by the Soviet regime. Thus, the article states that, in order to record the renewals of the Ukrainian religious word-stock, it is utterly important to take into account all the biblical meanings in all modern Ukrainian translations of the Holy Scripture, as well as, of course, the origin of lexical units.

Key words: lexicography, biblical word-stock, sememe, semantic emphasis, religious sphere.